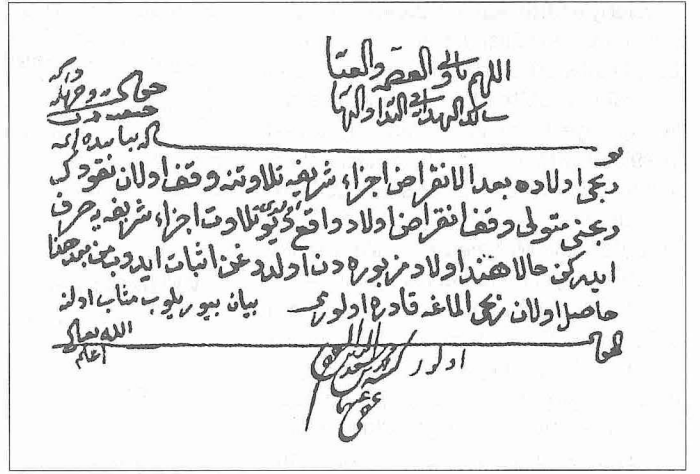

kadar bu makamda kaldı. 5 Cemâziyelâ-hir 1024'te (2 Temmuz 1615) vebadan ölen Mehmed Efendi'nin mezarı Eyüp'te babasının türbesi içerisindedir. Toplam şeyhülislâmlık süresi sekiz buçuk yıldır. Rumeli kazaskerliği zamanında çeşitli vesilelerle mülâzemet verilen 166 ilmiye adayı ile ilgili müstakil bir rûznâmçe defteri bulunmaktadır (İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşivi, *Rumeli Kazaskerliği Rûznâmçeleri*, nr. VII).

Şeyhülislâmlığı döneminde çeşitli idarî ve siyasî hadiselerde etkili olan Mehmed Efendi'nin babasının siyasetini sürdürdüğü, devlet erkânı arasında özellikle Nasuh Paşa ile anlaşmazlığa düştüğü kaynaklarda zikredilir. Bayramlarda sadrazamların şeyhülislâmı ziyareti âdet olduğu halde Sadrazam Nasuh Paşa'nın onun ziyaretine gitmediği, durumdan haberdar olan I. Ahmed'in emri üzerine Nasuh Paşa'nın kıyafet değiştirip bir kayıkla Mehmed Efendi'nin yalısına gidip hiç oturmadan bayramını tebrik ederek ayrıldığı belirtilir. Onun Nasuh Paşa ile olan çekişmesinde sadrazamın ilmiye mensuplarının tayin işine karışmasının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nasuh Paşa bazı medrese ve kadılıkları padişaha re'sen arz edince I. Ahmed, "Şeyhülislâmın göreceği işe niçin müdahale ediyorsun?" demiş, bunun üzerine sadrazam, Ebüssuûd Efendi'nin tezkiresini göstererek, "Bu benim vazifemdir, selefte vüzerâ gelmişler" diyerek izin almışsa da bu müdahale sadece onun zamanına münhasır kalmıştır (Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 179).

Mehmed Efendi'nin ilmiye derece ve makamlarına hızla gelişinde babasının rolü dönemin bazı şairleri tarafından eleştirilmiştir. Ulemâ çocuklarına ayrıcalık tanımaması ve onların daha küçük yaşlarda üst makamlara yükselmelerinin sistemleşmesinde Hoca Sâdeddin Efendi'nin oğulları örnek olarak gösterilmiştir. Hoca Sâdeddin'in Mehmed Efendi'yi yirmi dört yaşında Mekke kadısı, arkasından İstanbul kadısı tayin ettirmesi üzerine bir şair, "... Oldu kâdî-i şehri-i İstanbul / On ikide on üçte bir çelebi / Şimdi oğlancık oyununa döndü / Hizmet-i muktezâ-i şer'-i nebî / Saldı oğluyula dehre bir âteş / Gör babası olan Ebû Leheb'i" diyerek ağır eleştiride bulunmuştur. Yine III. Mehmed'in Hoca Sâdeddin'e güvendiğini, fakat onun genç oğlu Mehmed'i Anadolu kazaskerliği, küçük oğlu Esad'ı Edirne kadılığı için arzetmekle ulemâ arasında sul-

Hocazâde
Mehmed
Efendi'nin
bir fetvası
(*İlmiyye
Salnâmesi*,
s. 428)

tanı mahcup, kendisini rezil ettiğinden yakındığı belirtilir (Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 124).

Bu tür suçlamalara rağmen Mehmed Efendi'nin iyi yetişmiş bir âlim olduğu, Türkçe, Arapça ve Farsça şiir ve nesirleri bulunduğu bilinmektedir. Babasının *Tâcû't-tevârih* adlı eserinin zeyli durumundaki *İbtihâcû't-tevârih*'in üçte ikisini kendisi hazırlamış, fakat Kanûnî Sultan Süleyman dönemini ihtiva eden bu eser tamamlanamamıştır. Mehmed Efendi kitabın girişinde babasının notlarını düzenlediğini ve kardeşiyle birlikte yer yer ilâvelerde bulunduğunu ifade eder. Ahmet Akgün tarafından eser üzerinde bir doktora tezi hazırlanmıştır (bk. bibl.). Mehmed Efendi'nin ayrıca döneminde yazılmış bazı eserlerin başında takrizleri vardır. III. Murad'ın emri üzerine Abdülkâdir-i Geylânî'nin menâkıbını tercümeyle girişen Hoca Sâdeddin, oğulları Mehmed ve Esad efendilerin yardımı ile bunu altı ayda tamamlamıştır (Peçuyulu İbrâhim, II, 451-452). *İlmiyye Salnâmesi*'nde yedi özgün fetvası ve imzası bulunmaktadır (s. 428-431).

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşivi, *Rumeli Kazaskerliği Rûznâmçeleri*, nr. VII; *Hoca-zade Mehmed Efendi'nin İbtihâcû't-te-vârihi* (haz. Ahmet Akgün, doktora tezi, 1995), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Selânikî, *Târih*, tür.yer.; Peçuyulu İbrâhim, *Târih*, II, 451-452; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 575-577; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 372; Naîmâ, *Târih*, I-II, tür.yer.; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 426-431; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 123-124; III/2, s. 459, 460; a.m.f., *İlmiye Teşkilâtı*, s. 73, 179-180; Danişmend, *Kronoloji*, III, 527, 528; Mehmet İpşirli, "Osmanlı İlmiye Teşkilâtında Mülâzemet Sisteminin Önemi ve Rumeli Kadaskeri Mehmed Efendi Zamanına Ait Mülâzemet Kayıtları", *GDAAD*, sy. 10-11 (1983), s. 221-231.

MEHMET İPŞİRLİ

MEHMED EFENDİ, İmâm-ı Sultânî (ö. 1141/1728)

Osmanlı şeyhülislâmı.

O dönemde Amasya sancağına bağlı olan Lâdik kazasında doğdu. Babası Mustafa Efendi'dir (Şeyhî, III, 651). Kıraat ilmindeki mahareti ve güzel sesiyle dikkat çekerek eski Mısır valisi Canbolatzâde Hüseyin Paşa'ya imam oldu ve "Canbolatzâde imamı" diye şöhret kazandı. Ardından Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye mülâzım oldu. Bir süre müderrislik yaparak 40 akçelik medreseden sonra sırasıyla 1080'de (1669) Hüsrev Kethüdâ Medresesi haricine, 1081'de (1670) ibtidâ-i dâhil rütbesiyle Cedîd İbrâhim Paşa, ertesi yıl müsile-i Sahn itibariyle Karaçelebizâde Mahmud Efendi Medresesi'ne tayin edildi.

IV. Mehmed tarafından sesi beğenildiği için 1081'de (1670) padişahın üçüncü imamı olunca "imâm-ı sultânî" diye anılmaya başlanan Mehmed Efendi 1083'te (1672) Sahn-ı Semân müderrisliğine, ertesi yıl ibtidâ-i altmışlı derecesiyile Zâl Mahmud Paşa Sultânî, müsile-i Süleymâniyye derecesiyile Ebû Eyyûb el-Ensârî ve 1085'te (1674) Süleymaniye medreseleri müderrisliğine getirildi. 1086'da (1675) hacca giden Ali Efendi'nin yerine IV. Mehmed'in ikinci imamı oldu ve Sultan Ahmed Medresesi'ndeki müderrisliğini de sürdürdü (Çelebizâde Âsım, s. 596).

1087'de (1676) Şam kazası pâyesiyile Yenişehir kadılığına getirilen, ancak imâm-ı sânilik görevi devam ettiğinden bu vazifesini nâibi vasıtasıyla yürüten Mehmed Efendi ertesi yıl görevinden alındı. 1091'de (1680) Edirne, ardından İstanbul

pâyeleriyle taltif edildi; 1 Zilhicce 1092'de (12 Aralık 1681) fiilen İstanbul kadısı oldu. Bir yıl kadar süren bu görevinin ardından kendisine 1095'te (1684) Anadolu kazaskerliği pâyesi verildi, 14 Cemâziyelevvel 1099'da (17 Mart 1688) Rumeli kazaskerliğine getirildi. İki yıl kadar sonra görevinden alındıysa da 1105'te (1694) Sadredinzâde Sâdık Mehmed Efendi'nin yerine ikinci defa aynı makama tayin edildi. 4 Şâban 1106'da (20 Mart 1695) şeyhülislâm oldu. Ancak II. Mustafa, kendi hocası Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi'yi şeyhülislâmlığa getirmek istediğinden iki ay altı gün şeyhülislâmlık yaptıktan sonra azledildi ve Edirne Vak'ası'na kadar Kanlıca'daki yalısında oturdu.

Seyyid Feyzullah Efendi'nin yakınlarına iltiması ve idare tarzı sebebiyle ortaya çıkan hoşnutsuzluk neticesinde yeniçerilerin II. Mustafa'ya karşı ayaklanmasıyla başlayan ve III. Ahmed'in tahta çıkarılmasıyla sonuçlanan Edirne Vak'ası esnasında yeniçeriler tarafından ikinci defa şeyhülislâmlığa getirildi (11 Rebûlevvel 1115 / 25 Temmuz 1703) ve III. Ahmed tahta geçince şeyhülislâmlığı tasdik edildi. Mehmed Efendi'nin Sultan Mustafa'nın hal'ine dair fetvanın hazırlayıcısı olduğu nakledilmektedir (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 809). İkinci şeyhülislâmlığı beş ay sürmüştür. Cülûsunun ardından III. Ahmed ihtilâlcileri tasfiye ederken onlar tarafından şeyhülislâmlık makamına getirilmesi ve fitneye yol açma ihtimali bulunması sebebiyle Mehmed Efendi'yi de görevinden aldı (18 Ramazan 1115 / 25 Ocak 1704). Mecburi ikamet etmek üzere Bursa'ya gönderilen Mehmed Efendi burada tedrisle meşgul oldu ve Safer 1141 (Eylül 1728) tarihinde vefat etti.

Yumuşak mizaçlı, zâhid ve sâlih bir kimse olduğu belirtilen Mehmed Efendi'nin idarecilik kabiliyetinden yoksun olması, başkalarını rahatsız edecek sözler söylemesi ve makamını muhafaza için âsilerle birlik olması azlinin başlıca sebebidir. Yeniçeriler tarafından şeyhülislâm tayin edildiği anlatılırken bu nevi zaafı sebebiyle kendisinden "Kızbî" lakabıyla bahsedilmektedir (a.g.e., s. 797).

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmud Celâleddin Paşa, *Ravzatü'l-kâmilin* (Şerh-i Şefiknâme), İstanbul 1290, tür.yer.; *Anonim Osmanlı Tarihi: 1099-1116/1688-1704* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 2000, s. 108, 234-235, 238, 248, 261, 271, 280; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 484, 520, 534, 543-544, 797, 809, 816, 833; Silâhdar, *Nusret-nâme*, I, 31; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, III, 651-

653; Râşid, *Târih*, III, 32, 120-121; Çelebizâde Âsım, *Târih*, İstanbul 1282, s. 596; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 78-79; Mustafa Nûri Paşa, *Netâyi-cü'l-vukûât* (nşr. Mehmed Gâlib Bey), İstanbul 1327, III, 17-19; *Sicill-i Osmânî*, IV, 223; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 496; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 489; IV/1, s. 28, 44-45; Danişmend, *Kronoloji*², V, 132, 134.

TAHSİN ÖZCAN

MEHMED EFENDİ, Kalburîzâde

(ö. 1822)

Celvetî zâkiri
ve dinî eserler bestekârı.

Asıl adı Mehmed Emin'dir. Lakabından Kalburcu esnafından birinin oğlu olduğu anlaşılmaktadır. Hayatının büyük bir kısmını Bursa'da geçirdi. Burada Celvetiyye tarikatına intisap ettikten bir müddet sonra tarikatın ileri gelenleri arasında anılmaya başladı. Sesinin güzelliğiyle de dik-kati çeken Mehmed Efendi bu arada İstanbul'a giderek dönemin üstatlarından mûsiki öğrendi ve pek çok eser meşk etti. Bursa'da devam ettiği İsmâil Hakkı Dergâh'ında zâkirler arasına alındı. Tekkenin şeyhi reisülmeşâyih Hikmetîzâde Mehmed Emin Efendi'ye damat oldu ve kırk yılı aşkın kayınpederinin sohbetlerinde ve hizmetinde bulundu. Tekkede okunan mevlidlerde tevşihhanlara reislik yapan, aynı zamanda tıp ilmiyle de meşgul olan Mehmed Efendi, yetmiş üç-yetmiş dört yaşlarında 1237'de (1822) vefat etti (Mehmed Fahreddin, vr. 341^b) ve adı geçen dergâhın hazîresine defnedildi. Onun vefatına tarih olarak Yılmaz Öztuna'nın 1720, Gültekin Oransay'ın ise 1765 yılını göstermesi yanlıştır. Eski kaynaklarda Kalburîzâde olarak kaydedilen aile adını Suphi Ezgi'nin Nalburîzâde şeklinde zikretmesinin sebebi anlaşılammıştır. Rüşen Efendi'nin *Mecmûa-i İlahiyyât*'i ile Abdülkadir Töre'nin eserinde ondan "şeyh" olarak söz edilmesi yanlıştır.

Döneminin önemli zâkirlerinden biri olduğu kaydedilen Mehmed Efendi yaşadığı devirde bestekârlik yönüyle ve özellikle dinî mûsiki sahasındaki besteleriyle de tanınmıştır. Güftelerini daha çok İsmâil Hakkı Bursevî'nin şiirlerinden seçtiği bazı güfte mecmualarında rastlanan eserlerinden anlaşılmalıdır. Sadettin Nüzhet Ergun onun durak, tevşih ve ilâhi formundaki on iki bestesinin sözlerini antolojisinde neşretmiş, bunlardan ancak üçünün notası zamanımıza ulaşmıştır. Güftesi İsmâil Hakkı Bursevî'ye ait, "Düş-tü cânâ âkibet sevdâ-yı aşk" mısraıyla

başlayan hümâyun ilâhisıyla güftesi Erzurumlu İbrâhim Hakkî'ya ait, "Merhabâ-ey mevlid-i Peygamberi" mısraıyla başlayan rast tevşihî günümüzde de okunan eserlerindedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müstakimzâde, *Mecmûa-i İlahiyyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, vr. 90^b; Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, Âtuf Efendi Ktp., nr. 1923, vr. 341^{a-b}; Mehmed Rüşen Efendi, *Mecmûa-i İlahiyyât*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyi, nr. 1804, vr. 20^a, 32^b, 125^b; *Türk Musikisi Klasiklerinden İlahiler: Mevlut Tevşihleri* (İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı), İstanbul 1931, I, 22-23; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942, I, 382-386; Suphi Ezgi, *Türk Musikisi Klasiklerinden Temcît-Na't-Salât-Durak*, İstanbul 1945, s. 43-44; a.mlf., *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul, ts., III, 76-77; Töre, *İlahiler*, VI, 70; Gültekin Oransay, "Yayınlanmış Türk Din Musikisi Söz-lü Anıtlarının Ezgiyecileri", *AÜ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, III, Ankara 1977, s. 167; Öztuna, *BTMA*, II, 38-39.

NURİ ÖZCAN

MEHMED EFENDİ, Koğacızâde

(ö. 1026/1617)

Halvetî şeyhi,
dinî eserler bestekârı.

Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. 1006 (1598) yılında Fatih'in Sofular semtinde bulunan ve Şeyh Ekmeleddin Efendi'ye nisbetle Ekmel Tekkesi diye anılan Halvetî tekkesinin (bugün Kur'an kursu binası) şeyhi olan Mehmed Efendi bu tekkede yirmi yıl kadar irşad faaliyetinde bulunduktan sonra 1026'da (1617) vefat etti. Mehmed Efendi, tasavvufî kişiliğinin yanı sıra dinî mûsiki sahasındaki eserleriyle de şöhret kazanmıştır. Nev'îzâde Atâî, onun mûsiki ilmi sahasında zamanın otoriteleri arasında yer aldığını ve o devirde tekkelerde okunan dinî eserlerin büyük kısmının Mehmed Efendi'nin besteleri olduğunu belirtir, ayrıca dönemin bir diğer dinî eserler bestekârı Hatîb Zâkirî Hasan Efendi ile aralarında bir rekabetin bulunduğunu söyler. El yazması bazı güfte mecmualarında Koğacızâde adına kayıtlı dinî eserlere rastlanmaktadır. Ancak hiçbir eserinin notası günümüze ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 622; Hasib Üsküdarî, *Vefeyât-ı Ekâbir-i İslâmiyye*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 620, vr. 19^a; Müstakimzâde, *Mecmûa-i İlahiyyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, vr. 85^a; *Mecmûa*, TSMK, Bağ-